

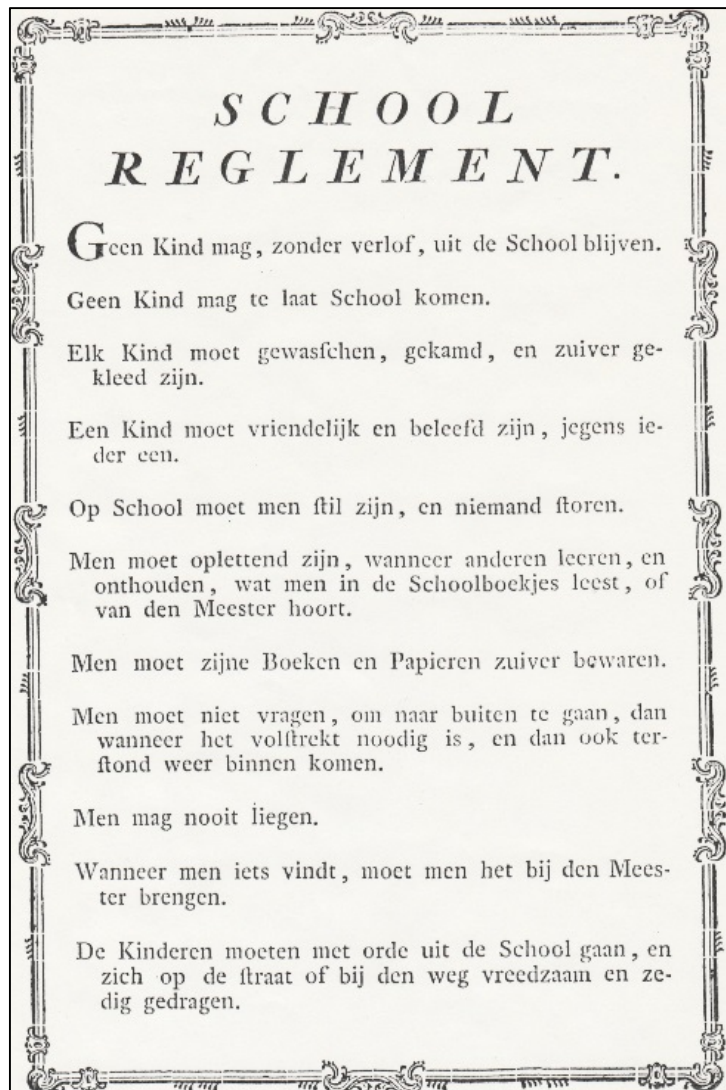
Werkdruk in het onderwijs: niet van vandaag of gisteren.

Door Ad Tilborghs, september 2018

Er is momenteel een hoop mis in het basisonderwijs. Het zijn zeker niet alleen de grote klassen of lastige kinderen die de uit zijn voegen gegroeide werkdruk veroorzaken. Het is vooral de verplichting om 'van alles en nog wat' vast te leggen en te documenteren. Het gaat dan bijvoorbeeld om volgsystemen, evaluaties, sociaal-emotionele vragenlijsten en toetsmappen. Voor veel onderwijskrachten is dat soms om tureluurs van te worden. Klassen met dertig leerlingen of meer zijn geen uitzondering. En als daarbij zes of zeven leerlingen extra aandacht vragen, maakt dat nogal uit. Het betekent in elk geval wel dat de leerkrachten dertig toetsen moeten nakijken en dertig rapporten uitschrijven. Maar ook dat ze dertig thuissituaties moet kennen, wat vaak dubbel werk oplevert, omdat de ouders gescheiden zijn. En dan zijn er dingen die 'zo leuk zijn voor de kinderen': Kinderboekenweek, projectweek, Sinterklaas, Kerst, voorjaarsontbijt, het nationaal schoolontbijt, een sportdag, een juffendag en zo meer. Ik geef het je maar te doen. Dat de leerkrachten in het basisonderwijs al jaren structureel worden onderbetaald, is weer een ander verhaal.

Maar, schrale toast, vroeger was het ook niet alles. En dan heb ik het niet over de tijd waarin ik zelf op de 'lagere school' zat. Toen de Mammoetwet (1968) nog moest worden uitgevonden. Toen je nog gedwongen werd rechts te schrijven, je schoolmelk kreeg aangereikt, en zilverpapier en melkflesdoppen spaarde voor de missie. Toen je catechismusles kreeg, en Onze Kleine Katholieke Illustratie ging lezen, de Okki dus. Toen je ook nog een draai om je oren kon krijgen of gemeen werd 'gepitst' als je tot de orde moest worden geroepen. Wie is er toen niet in de hoek of op de gang gezet, of naar huis gestuurd met strafregels? We hadden geen pauze, maar speelkwartier.

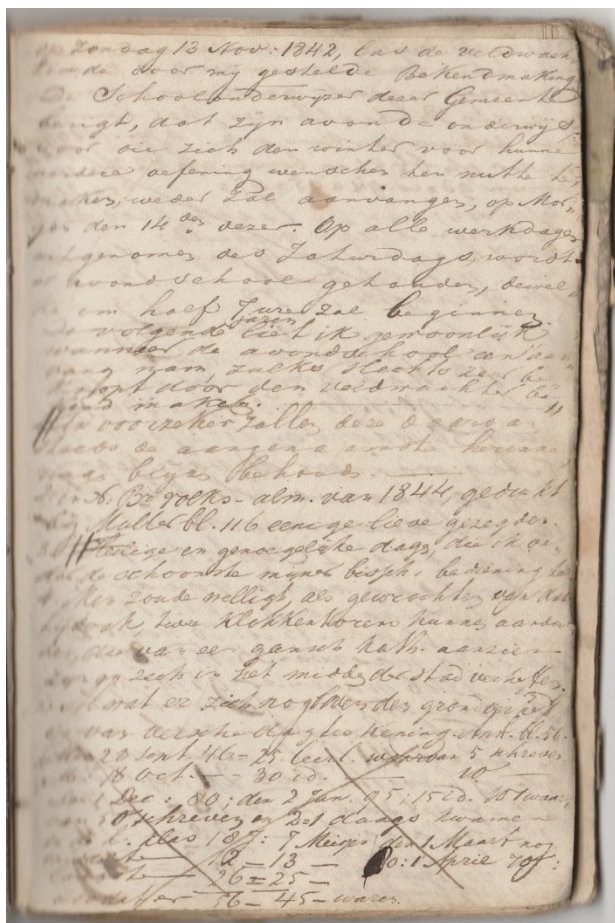
In dit artikel gaan we nog verder terug naar vroeger. Naar de tijd waarin de regelgeving ook welig tierde, wel anders, maar niet minder drukkend. Zo'n 150 jaar geleden. Tot lering en vermaak lichten we een tipje op van de sluier over het onderwijs en een onderwijzer in onze regio. We zoomen in op

Petrus Norbertus Panken (1819-1904) die in Westerhoven als onderwijzer de dorpsschool bestierde. Het vak schoolmeester had hij bij een oom geleerd. Hij werd in 1840 in Westerhoven aangesteld. In de winter moest hij eigenhandig de kachel aanmaken en stoken met kolen die hij uit eigen zak betaald had. Van hem werd ook verwacht dat hij 'om niet' regelmatig het schoolplein kuiste. In juli 1842 kreeg hij zijn definitieve aanstelling als dorpsonderwijzer.

'Misterke' Panken werd een onderwijzer van de derde, op één na laagste rang. En zou dat ook blijven. Van hem werd verwacht dat hij *dezulke is, die, in het Lezen, Schrijven en Rekenen, zoo met geheele*

als gebroken getallen, wel ervaren, in derzelver toepassing op zaken van het dagelijksch leven eenige vaardigheid, van de beginselen der Nederlandsche Taal eenige kennis, en van eene goede manier van onderwijzen eenig begrip hebben.

Op zondag 13 nov. 1842, las de veldwachter de door mij gestelde bekendmaking : De schoolonderwijzer dezer gemeente bericht, dat zijn avondonderwijs voor die zich den winter voor hunne meerdere oefening wensden ten nutte te maken, weder zal aanvangen, op morgen den 14^e dezer. Op alle werkdagen uitgenomen, des zaterdags wordt de avondschool gehouden dewelke om half 7 uren zal beginnen....

(Uit aantekeningenboekje van 'misterke' Panken zelf; hij noteerde niet chronologisch, maar daar waar nog ruimte was. Onderaan kriebelde hij gegevens over de leerlingen op zijn school: aantal jongens en meisjes, en hoeveel ervan al konden schrijven.

In de eerste jaren als schoolmeester wist hij een sterke toename van het aantal leerlingen te bewerkstelligen. Hij startte zelfs een avondschool. Maar later daalde het aantal leerlingen weer scherp: in 1860 waren er nog maar 57

over. Hij kwam in conflict met het gemeentebestuur. Dat verweet hem 'geringe plichtsbetrachting en onbekwaamheid'. Eind 1862 nam hij na veel getouwtrek genoeg met een wel zeer vroegtijdige pensionering.

In de tijd van Panken, halverwege de negentiende eeuw, kwam er een verordening die voortvloeide uit de wet op het Lager Schoolwezen. De verplichtingen van de onderwijzer werden daarin op een rijtje gezet:

Hij moest dagelijks les geven behoudens feestdagen, zondagen en vakanties. Voor uitzonderingen was voorafgaande toestemming van de schoolopziener nodig. Gedurende de zomermaanden moest de school gehouden worden van negen tot half twaalf en van twee tot vier uur, terwijl in de wintermaanden de school 's middags om half twee moest beginnen en op half vier eindigen. De avondschool werd in de zomer gehouden van half vijf tot half zeven en 's winters van vier tot zes. In de winter was er ook nog een late avondschool van half acht tot half tien.

Leerlingen die te laat kwamen moest de onderwijzer de toegang ontzeggen. Hij kreeg ook de opdracht nauwkeurig aantekening van het schoolbezoek te houden en de resultaten elk kwartaal aan een hogere instantie te melden.

Maandelijks (!) mochten nieuwe leerlingen worden aangemeld. Toelating was mogelijk op de eerste maandag van de maand onder één voorwaarde: Hij/zij moest minstens vijf jaar oud zijn. Voor een goed begrip dient men hierbij te bedenken dat toentertijd de schoolmeester één lokaal tot zijn beschikking had waarin zowel kleuters van vijf jaar zaten als opgeschoten jongens en meisjes. De onderwijzer moest ze in drie groepen verdelen, die verschillend onderwijs moesten krijgen. Er waren toen namelijk voor scholieren drie klassen. De derde klas was wat later op de lagere school de eerste klas zou worden genoemd. Op haar programma stonden drie vakken:

Lezen: Beginnende met het lezen der letters tot het lezen van volzinnen en de kennis der leestekens.

Schrijven (op de lei): Aanvangende met het maken van de eerste grondtrekken der letters, tevens oefeningen in het maken van figuren tot voorbereiding van het schrijven.

Rekenen: Aanvangende met het tellen, schrijven en lezen van getallen en het eerste onderwijs in de bewerking der hoofdregels.

In de hogere klassen kwam er aardrijkskunde bij (in de tweede klas: van de naaste omtrek der provincie; in de eerste klas: vooral Nederland en Europa). In de hoogste klas werd als extra nog wat vaderlandse en Bijbelse geschiedenis bijgebracht. Hoe het één man moest klaarspelen om op deze manier in drie klassen les te geven, is vanuit hedendaagse optiek onbegrijpelijk. Het resultaat van een dergelijk aanpak zal niet bepaald indrukwekkend zijn geweest.

In de tijd van 'misterke' Panken werd in onze contreien vooral de kost verdiend in de landbouw. Een boerderijtje, een paar stukken land, wat vee, dat was het wel zo ongeveer. Het gehele gezin moest waar mogelijk meewerken om het hoofd boven water te houden. Dus ook de kinderen, vooral in de zomer. Vaak kwam het voor dat kinderen tot taak kregen de koeien te hoeden. Dan liepen ze met zo'n dame langs wegen en paden waar nog wat grassprietten te vinden waren. Dat spaarde weer uit op de eigen veevoedervoorziening.

Later, rond 1900, was er sprake van steeds meer schoolverzuim in gezinnen waar een sigarenmaker de kost verdiende. Dat was dan vaak een thuiswerker die om rond te komen hulp nodig had van vrouw en kinderen.

Een plaatselijke commissie tot wering van schoolverzuim uit 1906 en 1908 (de leerplichtwet was van 1901) lichtte een tipje op van de thuiswerksluis: *"Een ander en veel treuriger misbruik bestaat hier, dat nadelig is voor het geestelijk en het lichamelijk welzijn van het kind. Het is een feit, dat zeer veel kinderen – zelfs van 6 en 7 jaar – elke avond thuis tot 9 zelfs tot 10 uur tabak moeten 'aftrekken'. Men kan ze bij tientallen tellen met hun bleke gezichtjes en fletse ogen. De lusteloosheid en het gedurig geeuwen zijn als zoveel bewijzen, dat hun gestel niet tegen die arbeid bestand is, en zij niet de nodige rust hebben. Het zou een zegen zijn voor het jeugdig kind, als aan die toestand een einde kwam. Die avondarbeid voor kleine kinderen is zeker in strijd met de geest, misschien ook wel met de letter der wet op de kinderarbeid. Ook zijn er nog veel kinderen, van 7-10 jaar, die dagelijks thuis moeten tabakstrippen, wat het onderwijs evenmin ten goede komt."*

In die tijd was schoolbezoek zeker niet gratis. Maar uit armoede hoefde men de jeugd het onderwijs niet te ontfangen. Wie een paar dubbeltjes schoolgeld per maand niet of moeilijk kon missen, kreeg kwijtschelding. In een verslag van de Landbouwcommissie van 1886 lezen we over Reusel (een dorp dat met Bergeijk vergelijkbaar was) dat *bij de minste klacht over armoede of mededeling, dat men onmachtig is aan de verplichting tot betaling der schoolgelden te voldoen, aanstonds gehele vrijstelling wordt toegestaan: weinig betalen dientengevolge schoolgeld*. Zo'n laconieke toevoeging aan het slot getuigt ervan, hoe behoeftig de omstandigheden waren waarin veel dorpingen lang hebben verkeerdt.

Bronnen

De dorpsschool in de Meierij, H.T.M. Roosenboom, 1999.

Landleven, het boerenbestaan van toen, Ton de Joorde, 1981.

De Gids, weekblad voor Stratum, 20-12-1951 (artikel Theo Eftting).

De lagere school, Wim Daniëls, 2017.

Foto Norbertus Panken: Canon van Bergeijk, Heemkundekring Bergeijk.

Dit artikel werd eerder geplaatst in de Keersopper, periodiek van de Heemkundekring Bergeijk, jaargang 13, nummer 51, september 2018.